

Xarakter aksentuatsiya konsepsiyasini ijtimoiy psixologik jixatdan qo'llash sohalari

Xaydarjon Odilboyevich Jurayev

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

University of Business and Science

Annotatsiya: Ushbu maqolada xarakter aksentuatsiyasi va uning psixologik jixatlari, ushbu konsepsiyaga tayangan xolatda shaxsni ijtimoiy psixologik jixatdan qo'llab quvatlashning psixologik nazariy va amaliy tomonlari yoritilgan, xarakter aksentuatsiyasini xar bir shaxsda o'ziga xos ijobiy va salbiy tomonlari uchrashi bu esa unga shaxslararo munosabatlariga ta'sir etishning nazariy jixatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: xarakter aksentuatsiyasi, shizoit tip, stereotiplar, ijtimoiy muxit, rehabilitatsiya, pedant tip, demonstrativniy tip, munosabatlar erarxiyasi, korreksion treninglar, bixiverizm nazaryasi, Krechmer tipologiyasi

Areas of application of the concept of character accentuation from a social psychological perspective

Khaydarjon Odilboyevich Jurayev

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

University of Business and Science

Abstract: This article discusses character accentuation and its psychological aspects, psychological theoretical and practical aspects of strengthening a person from a social psychological perspective based on this concept, and the theoretical aspect of character accentuation, which has its own positive and negative aspects in each person, and this affects his interpersonal relationships.

Keywords: character accentuation, schizoid type, stereotypes, social environment, rehabilitation, pedant type, demonstrative type, hierarchy of relationships, correctional training, bixiberism theory, Kretschmer typology

KIRISH

Bugungi kunda pedagogika va psixologiya tadqiqotlarda asosan shaxsni tadqiq etish va olingan natijalardan kelib chiqib uni amaliyotga tadbiiq etiladi. Psixologiyada xarakter aksentuatsiyasi mavjud bo'lib bu shaxsning xarakterida meyordan oshish xolatlari ekanligini keltirish mumkun dastlabki xarakter aksentuatsiyasiga tariff bergan tadqiqotchi 1968 yilda nemis psixiatri Karl Leongard tomonidan kiritilgan

bo'lib, u uni "ta'kidlangan shaxs" va "ta'kidlangan shaxs xususiyati" iboralarida ishlatgan."U aksentuatsiyani noqulay sharoitlarda patologik bo'lishga moyil bo'lgan individual shaxsiy xususiyatlar sifatida haddan tashqari rivojlangan deb ta'riflaydi. Leonhard bir "norma og'ish sifatida urg'u xarakterlaydi, "lekin qayd, uning fikricha," Berlin aholisi hisoblanadi 50% urg'u shaxslar va 50% odamlar standart turi hisoblanadi." SHuningdek, u o'zining aksentuatsiyalar tasnifini ishlab chiqdi, unda ruhiy kasalliklar tipologiyasi haqidagi psixoanalitik g'oyalarning sezilarli ta'sirini ko'rish mumkin.

1977 yilda Andrey Evgenievich Lichko Leonhard asarlari va Pyotr Borisovich Gannushkinning psixopatiyalar tasnifi asosida konsepsiyani ishlab chiqdi va shaxsni aksentuatsiya uchun juda murakkab tushuncha deb hisoblab, "xarakter aksentuatsiyasi" iborasini ishlata boshladi. U ishlab chiqqan tipologiya Gannushkin psixopatiyalarining tasnifi bilan aniq bog'liq va bundan tashqari, faqat o'smirlik uchun mo'ljallangan.[2]

A.E.Lichko o'zining konsepsiyasi va diagnostika usullarini faqat o'smirlar bilan ishlash uchun ishlab chiqdi, shuning uchun ba'zida boshqa mualliflarning aksentuatsiya tushunchasi faqat o'smirlik davriga tegishli degan bayonotlarini topish mumkin. Biroq, uning o'zi bu konsepsiya doirasini hech qaerda cheklamaydi va faqat o'zining nazariy va amaliy ishlanmalari doirasi haqida gapiradi. Keyinchalik u o'z ishlanmalarini qo'lladi va kattalarga nisbatan konsepsiyani ishlab chiqdi (6). O'tkir xarakter xususiyatlarining turlarga bo'linishi turli sohalarda olingan bilimlardan foydalanish imkonini beradi:[3]

1) pedagogik amaliyotda: bu o'qituvchiga bolalar guruhlaridagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni o'z vaqtida taxmin qilish va bartaraf etish, bolalar guruhleri a'zolari o'rtasida rol pozitsiyalarini to'g'ri taqsimlash va qo'shma ijodkorlik, o'quv guruhi va individual ish jarayonlarini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

2) tibbiy psixologning diagnostika amaliyotida: bu bizga odamning mavjud kasallikka bo'lgan munosabati modelini o'rganishga, ushbu javobning darajasi va barqarorligini aniqlashga imkon beradi.

O'smirni patoharakterologik tekshirishning yana bir muhim vazifasi patologik xarakterdagi og'ish turlarini tashxislashdir: konstitutsiyaviy psixopatiyalar turlari, psixopatik rivojlanish (patoharakterologik shakllanishlar) va boshqa psixopatik kasalliklar. Bu erdagi turlar mohiyatan xarakter aksanlari bilan bir xil, ammo juda keskinlashgan, patologik shaklga ega bo'lgan, ya'ni yangi sifat darajasiga ko'tarildi. Patoharakterologik tadqiqot ma'lumotlari xarakter aksentuatsiyasi fonida paydo bo'lgan psixopatiyalar va vaqtinchalik psixopatik xulq-atvor kasalliklari o'rtasidagi differensial diagnostika uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin. Biroq,

bu erda yakuniy xulosa psixiatr tomonidan uning ixtiyorida bo'lgan ma'lumotlarning umumiyliги asosida amalga oshiriladi.

3) psixoterapevtik ish uchun: bu bemorning o'zini o'zi qadrlashi, oilaviy munosabatlari, shaxsning jamiyatga ijobiy sotsializatsiyasi (bolalar, ta'lim, mehnat jamoalari va boshqalar) shikastlanmagan va samarali tiklash uchun shaxsiy javobning mavjud ichki mexanizmlarini topish va ulardan oqilona foydalanish imkonini beradi.) Har xil psixoterapiya turlaridan (individual yoki guruh, munozara, ko'rsatma va boshqalar) eng samarali foydalanish uchun psixoterapevtik dasturlarni tuzishda xarakter aksentuatsiyasi turini bilish muhim ahamiyatga ega.).

Aksentuatsiya turi xarakterning zaif tomonlarini ko'rsatadi va shu bilan noto'g'ri moslashishga olib keladigan psixogen reaksiyalarni keltirib chiqaradigan omillarni taxmin qilishga imkon beradi va shu bilan psixoprofilaktika istiqbollari ochadi. O'smirning xarakterini bilmasdan, oilaviy muammolarni hal qilish qiyin bo'lishi mumkin, ularning o'smirlardagi buzilishlarning rivojlanishidagi roli juda katta. O'smirlardagi psixopatiyalar va xarakter aksentuatsiyalari bilan ularning otanalari ko'pincha o'g'li yoki qizining xarakter xususiyatlari haqida juda noto'g'ri tasavvurga ega bo'lib, natijada ularga nisbatan noto'g'ri munosabat, etarli talablar va shuning uchun o'zaro tushunmovchilik va nizolar paydo bo'ladi. O'smirda xarakter turini aniqlash oilaviy terapiyaning muvaffaqiyatiga, oila ichidagi munosabatlarni psixologik tuzatishga yordam beradi. [1]

4) kasbiy tanlov va kasbga yo'naltirishda: bu sizga shaxsning kasbiy qobiliyatlari, mo'ljallangan yoki qidirilayotgan kasbiy faoliyatning tegishli sohasi uchun zarur shart-sharoitlarni to'g'ri aniqlashga imkon beradi.

Aksentuatsiya turi tibbiy va psixologik tavsiyalar, kelajakdagi kasb va ish bilan ta'minlash bo'yicha maslahatlar uchun asosiy ko'rsatmalardan biri bo'lib xizmat qiladi, ikkinchisi esa barqaror ijtimoiy moslashuv uchun juda muhimdir. SHunday qilib, biz xarakter aksentuatsiyasi konsepsiyasini yaratishning ahamiyati va uni amalda qo'llashning xilma-xilligi katta degan xulosaga kelishimiz mumkin. Mavjud belgilar aksentuatsiyasini aniq tashxislash uchun A. E. Lichko PDONI patofarakterologik tekshirish usulini ishlab chiqdi, biz uni keyingi bobda qisqacha tasvirlab beramiz.

Xarakter aksentuatsiyasi psixodiagnostika qilsih metodlar

O'smirlik-bu xarakterni shakllantirish davri-bu vaqtda ko'pchilik xarakterologik turlar shakllanadi. Aynan shu yoshda normaning turli tipologik variantlari ("xarakter aksentuatsiyasi") eng yorqin namoyon bo'ladi, chunki xarakter xususiyatlari hali tekislanmagan va hayotiy tajriba bilan qoplanmagan. Patoharakterologik diagnostika so'rovnomasi (PDO) deb nomlangan o'smirlarni patoharakterologik tadqiq qilish usuli 14-18 yoshda xarakter aksentuatsiyasi turlari va psixopatiyalar turlarini, shuningdek ular bilan bog'liq ayrim shaxsiy xususiyatlarni (alkogolizmga psixologik

moyillik, huquqbuzarlik, ularning xarakter xususiyatlarini dissimulyasiya qilish va psixopatiyalar) aniqlash uchun mo'ljallangan. shaxsiy munosabatlar tizimi, samimiylikning oshishi, shuningdek, shaxsiy munosabatlar tizimidagi erkaklik-ayollik xususiyatlarining nisbatini baholash).[2]

A.E.Lichko o'smirlilik davridagi bir qator hayotiy muammolarga turli xil xarakterdagi munosabatlarni aks ettiruvchi iboralar to'plamini tuzdi. Bunday muammolarga o'z hayotiy funksiyalarini baholash (farovonlik, uyqu, ishtaha, jinsiy istak), atrof-muhitga munosabat (ota-onalar, do'stlar, begonalar va boshqalar.) va ba'zi mavhum toifalarga (qoidalar va qonunlar, vasiylik va rahbarlik, o'zini tanqid qilish va boshqalar.). Ushbu to'plamlarga befarq va diagnostik ma'noga ega bo'lmagan iboralar kiritilgan. EITGA 25 jadval - iboralar to'plami ("farovonlik", "kayfiyat" va hokazo.) har bir to'plamda 10 dan 19 gacha taklif qilingan javoblar. Ularning har biri ma'lum bir aksentuatsiya turiga mos keladigan tarozilarga tegishli yoki yo'qligini aniqlash uchun mavzu bilan ikkita tadqiqot o'tkaziladi. So'rov natijalari so'rovnomadagi iboralar uchun to'plangan ballar soniga qarab kod yordamida aniqlanadi. [10]

Xarakter turlarini tashxislash uchun munosabatlar psixologiyasidan olingan shaxsiy muammolarga munosabat prinsipi (A.F.Lazurskiy, S.L.Frank, V.N.Myasishchev) ishlatilgan. Ko'p narsa o'smirlardagi xarakter aksentuatsiyasi turiga bog'liq vaqtinchalik xulq-atvor buzilishlarining xususiyatlari ("balog'at inqirozlari"), o'tkir affektiv reaksiyalar va nevrozlar (ularning rasmida ham, sabablariga nisbatan ham). Aksentuatsiya turi, asosan, o'spirinning somatik kasalliklariga, ayniqsa uzoq muddatli kasalliklarga munosabatini belgilaydi. Belgilarning aksentuatsiyasi endogen ruhiy kasalliklarda premorbid fonning muhim omili va reaktiv neyropsikiyatrik kasalliklarda predispozitsiya qiluvchi omil sifatida ishlaydi. O'smirlar uchun rehabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqishda xarakter aksentuatsiyasi turini hisobga olish kerak. PDO-dan psixiatrlar, tibbiy psixologlar, boshqa mutaxassisliklar shifokorlari va tibbiy psixologiya bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tgan o'qituvchilar foydalanishlari mumkin.[2]

Xulosa sifatida biz xarakter aksentuatsiyasi atamasi psixologiya va tibbiyot, xususan, psixiatriya chorrahasida joylashgan. Bu shaxsning hayoti va moslashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan, bashorat qilinishi mumkin bo'lgan va muayyan sharoitlarda shaxs hayotining birinchi yarmida biologik va ijtimoiy shart-sharoitlar natijasida shakllanadigan ma'lum xarakter xususiyatlarining aniqligini bildiradi. [6] Xarakter aksentlari psixiatrik salomatlik doirasida tavsiflanadi, ya'ni. normalar. Ularning o'ziga xos xususiyatlari va barqaror belgilari va zo'ravonlik darajasi bor. Ushbu konsepsiyaning kelib chiqishi va rivojlanishida K.Leonhard, P.B.Gannushkin, A.E.Lichko va boshqalar kabi psixologiya va psixiatriyaning taniqli vakillari ishtirok etgan. Xususan, A.E. tomonidan ishlab chiqilgan xarakterni aks ettirish tushunchasi

katta ahamiyatga ega va keng qo'llanildi. Shaxsiy kabinet va uning asosida yaratilgan patoxarakterologik diagnostika so'rovnomasi (PDO), bu o'smirlar va kattalarda keyingi ish va bilimlarning turli sohalarida qo'llash uchun aniq belgilar mavjudligini aniq aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выбойщик, И. В., & Паршукова, Л. П. (2007). Акцентуации характера. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ.
2. Выбойщик, И. В., & Паршукова, Л. П. (2007). Акцентуации характера. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ.
3. Перевозкин, С. Б., & Перевозкина, Ю. М. (2022). Взаимосвязь акцентуаций характера и профессионального самоопределения подростков.
4. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o'z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. *Science and Education*, 5(9), 237-242.
5. Jurayev, X. O. (2023). O 'SPIRINLIK YOSHIDA SHAXSDA STRESSLI VAZIYATLARDA INDIVIDUAL KOPING STRATEGIYALARNING O 'RNI VA AXAMIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 512-515.
6. Odilboyevich, J. X. (2025). O 'SMIRLARDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING BOSHQA XULQ-ATVOR SHAKILANISHGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK MEKANIZMLARI. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 59(2), 338-347.
7. Xusanovna, U. M., & Odilboyevich, J. X. (2026). YOSHLARNI YOT G'OYALARGA BERILISHIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINING TA'SIRINING PSIXOLOGIK LIXATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 244-249.
8. Xabibullayevna, A. V., & Odilboyevich, J. X. (2026). O 'QUVCHI YOSHLAR ONGIDA KIBER XAVFSIZLIGI IMMUNITETINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 230-235.
9. Odilboyevich, J. X. (2026). O 'SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINI VA DEVIANT XULQ-ATVORNI KORREKSIYA QILISHDA ART-TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 250-258.
10. Sahobiddinovna, M. O., & Odilboyevich, J. X. (2026). O 'SMIRLIK YOSH DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA EMOTSIONAL MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 259-264.

11. Odilboyevich, J. X. (2026). BOSHAQARUVDA JARAYONIDA QAROR QABUL QILISHDADI XARAKTER AKSENTUATSIYASINING TUTGAN O‘RNI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 84(3), 216-222.

12. Odilboyevich, J. X. (2026). SHAXS XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING MAVQEGA VA LAVOZIMGGA INTILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 84(3), 265-271.

13. Байқунусова, Г. Ю. (2018). ВИДЫ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАВИСТИ. In Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. (pp. 138-141).

14. Q.R. ABDURASULOVA KRIMINOLOGIYA Toshkent «Adolat» 2007 Q.R Abdurasulova. Toshkent davlat yuridik instituti 2007 yil.

15. Yuldibayevna, B. G. (2020). Masofaviy ta'limdagi talaba shaxsini tarbiyalashda psixologik tavsiyalar. Science and Education, 1(1), 454-457.

16. Taskarayevna, N. Z., Yuldibayevna, B. G., Niyazova, N., Shehzadi, I., & Turayev, S. (2026). Pedagogical Transformations: Agentic AI as a Co-Teacher and Learning Partner. In Multidisciplinary Perspectives on Agentic AI in Educational Systems (pp. 63-86). IGI Global Scientific Publishing.

17. Gulmira, B. (2019). Semantic and psychological relationship of Envy and Jealousy. In Bridge to science: research works (pp. 174-176).